

AESOPUS. OP DE SLAVENMARKT IN DE OUDHEID

CHRISTIAN LAES

*Aesopus. Op de
slavenmarkt in
de oudheid*

© 2025 Christian Laes | uitgeverij Sterck & De Vreese

Omslagontwerp & boekverzorging: Sander Pinkse

Omslagbeeld: Gustave Boulanger, *Le marché aux esclaves* (omstreeks 1882).

ISBN 978 94 6471 354 1

NUR 683

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Sterck & De Vreese, Hellingbaas 1, 8401 JH Gorredijk, Nederland – info@sterckendevreese.nl.

De uitgeverij stelt alles in het werk om op milieuvriendelijke en duurzame wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is gebruik gemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (fsc) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Sterck & De Vreese is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.sterckendevreese.nl

(...) een vertaling of zoiets, waar geen eer mee kon behaald.

(Boudewijn de Groot, *Een wonderkind van 50*)

Laat u niet van de wijs brengen door mijn uiterlijk, heer Cervantes.
Schijn bedriegt niet altijd, maar maakt bijna altijd dom.

(Carlos Ruiz Zafón, *Stad der nevelen*, p. 119; vert. Nelleke Geel)

Inhoud

Woord vooraf 9

Deel 1: Het merkwaardige leven van Aesopus (vertaling)

- 1 Voorgeschiedenis (1–19) 13
- 2 Aesopus bij de filosoof Xanthus (20–91) 23
- 3 Aesopus als raadgever van de Samiërs (92–100) 62
- 4 Aesopus als raadgever van de Babylonische koning (101–123) 66
- 5 Aesopus in Delphi (124–142) 74

Deel 2: Over de romans van Aesopus

Hoofdstuk 1 – Aesopusromans: ‘populaire’ literatuur en historische bron 83

- 1 Aesopusromans: het verhaal van de overlevering 83
- 2 Aesopus: de setting en het hoofdpersoonage 87
- 3 Een roman uit de Romeinse periode 93
- 4 De roman als specifiek genre 94
- 5 Een roman met een doordachte structuur 97
- 6 Aesopus: een spel van herkenning 99
- 7 Een roman met een meerduidige boodschap 100
- 8 De Aesopusroman als mentaliteitshistorische bron:
een metamorfose 104
- 9 Verhalen leren meer dan theorie 108

Hoofdstuk 2 – Slaven in de Romeinse oudheid: hun denken en doen 110

- 1 Contouren van antieke slavernij 110
- 2 Het slavenbestaan: de buitenkant 112

- 3 Het slavenbestaan: de binnenkant 114
- 4 Een profiel van Aesopus als slaaf 122

Hoofdstuk 3 – Hoe zie ik eruit? (Anti-)fysiognomiek, schone schijn en bedrog 126

- 1 Een wereld vol (bij)geloof en voorspellingen 126
- 2 Van dieren en mensen 128
- 3 Een populaire en uitgekiende wetenschap 130
- 4 (Anti-)fysiognomiek en de Aesopusroman 134

Hoofdstuk 4 – Lijf en lust: lichaam, liefde en seksualiteit 138

- 1 Contouren van antieke seksualiteit 138
- 2 Liefde en seks in de Aesopusroman 141
- 3 ‘Afwijkend’ van de norm: bestialiteit, masturbatie en hyperseksualiteit 144
- 4 Het huwelijksleven in de Aesopusroman 147

Hoofdstuk 5 – Aan tafel! Eten en drinken, hygiëne en welvoeglijkheid 151

- 1 Maaltijden: van ontbijt tot banket¹¹² 151
- 2 Maaltijden: recepten en ingrediënten 156
- 3 Dronkenschap en zelfbeheersing 159
- 4 Tijdens of na de maaltijd: de etiquette van plassen en de grote behoefte 161

Aantekeningen bij de vertaling 165

Noten 233

Afkortingen en verwijzingen 239

Bibliografie 241

Dankwoord 263

Index 264

Woord vooraf

Het Leven van Aesopus overrompelt, pakt of raakt. Het is een tekst die amuseert en choqueert: een schalkse schelmenroman uit de eerste of tweede eeuw n.C. over het leven van een Griekse slaaf, antiheld en fabelschrijver. Het behoort tot de meest bijzondere en sprankelende producten van de Oudgriekse literatuur, maar bleef grotendeels onbekend, zelfs bij specialisten. In het beste geval geniet de roman een beetje bekendheid door enkele opvallende fragmenten die de schoolboeken haalden. Maar de lectuur van het geheel is een bijzondere ervaring.

Dit is een van de weinige teksten uit de oudheid die je als het ware onderdompelt in het dagelijks leven zoals het was. Je hoort er slaven aan het woord die zich beklagen over hun bestaan en creatief naar oplossingen zoeken. Het 'lezen' en interpreteren van het uiterlijk is een rode draad doorheen de roman: een rijk dossier voor de geschiedenis van handicaps en beperkingen. Lijf en lust, in de vorm van zindelijkheid, lichamelijkeheid en seks, zijn opvallende thema's – met (satirische) aandacht voor de man-vrouw relatie in een vooraanstaand huishouden van een would-be-intellectueel. Voeding en culinaire genoegens zijn prominent aanwezig.

Met de eerste volledige Nederlandse vertaling ooit wil ik vooral het leesplezier van een integrale kennismaking met dit meesterwerkje overbrengen. Omdat antieke teksten sowieso uit een voor ons vreemde wereld komen, bieden de aantekeningen in het bijgevoegde commentaar een leidraad bij vele vragen die tijdens de lectuur kunnen opkomen. Overigens loont een kennismaking met het eenvoudige en ietwat volkse Oudgrieks meer dan de moeite – de gehanteerde taal doet denken aan het *koinè* Grieks waarin het Nieuwe Testament is gesteld.

Een tweede en grondige lectuur brengt vaak diepere inzichten. De Aesopusroman vormt hierop geen uitzondering. Bij nader inzicht blijkt het om een geraffineerd en gelaagd werk te gaan waarin een aantal motieven steeds weer terugkeert. De omkering van het rolpatroon tussen meester en slaaf neemt bij vlagen carnavaleske vormen aan, maar bevestigt uiteindelijk de aloude machtsverhoudingen. Waarschijnlijk weerspiegelt het ook de nauwelijks verholen angsten van de eigenaars. Je weet maar nooit waar je eindigt met een ‘sprekend instrument’ (*instrumentum vocale*), zoals slaven werden genoemd. Hoe vaak worden mensen misleid door uiterlijk en eerste indruk? Aesopus’ verschijning was lelijk en weerzinwekkend (antieke schrijvers schuwen harde en politiek incorrecte uitspraken niet). Maar hij slaagt erin om zelfverklaarde wijzen steeds weer de loef af te steken. Met andere woorden: Aesopus zet de hele leer van de antieke fysiognomiek op zijn kop – net als Socrates, die ook niet bekend stond als moeders mooiste.

De boerse en scatologische humor, met klemtoon op lichamelijkeheid en seksualiteit, is een vast onderdeel van de satirische traditie. Dit geldt ook voor eetgewoonten en tafelgenoegens. De roman staat bol van leuke anekdotes over etiquette en (on)gepast gedrag.

Het denken en doen van slaven in de Romeinse oudheid, antieke fysiognomiek, lijf en lust, eten en drinken, zijn dan ook de onderwerpen van vier verdiepende hoofdstukken die je als lezer vóór of na de lectuur van de roman kan doornemen. Voor een goed begrip van het geheel is hoofdstuk 1 onmisbaar. Daar introduceer ik de roman, auteur en tijdsomstandigheden, de tekstoverlevering, structuur en verhaalmotieven die wezenlijk zijn om deze uiting van ‘populaire’ literatuur beter te vatten.

Toegegeven, humor veroudert snel. De personages in de roman zijn typetjes, bij wie psychologische diepgang ontbreekt. Hun sofistieke spitsvondigheden zijn niet altijd onze smaak. Maar meer dan eens tovert het geheel een glimlach op de lippen. Ik wens alle lezers een boeiende en vermakelijke verkenningstocht, langs vaak onverwachte paden van de antieke wereld.

DEEL 1

*Het merkwaardige leven van
Aesopus (vertaling)*

Voorgeschiedenis

Persoonsbeschrijving

[1] Dit is het verhaal van de fabelschrijver Aesopus, de grootste weldoener van de mensheid. Het lot had hem tot slaaf gemaakt, maar hij was een rasechte Phrygiër, geboren en getogen in Phrygië. Afstotelijk was zijn aanblik en hij was ontzettend smerig. Hij had een dik buikje, een bult op zijn hoofd en een platte neus. Hij was gebocheld, donker en klein van gestalte. Hij had kromme benen, korte armen, zag scheel en had een snor. Hij was overduidelijk een vergissing van de natuur. Bovendien had hij een gebrek dat groter was dan zijn lelijkheid: hij kon niet spreken. Hij was stom. Geen zinnig woord kon hij uitbrengen.

De vijgendiefstal

[2] Zijn meester vond hem absoluut weerzinwekkend en ongeschikt voor werk in de stad. Hij stuurde hem dus naar het veld {om daar te werken. Op een dag, toen de meester van Aesopus op zijn landgoed was aangekomen, bood een boer hem prachtige vijgen aan die hij net had geoogst. 'Meester,' zo sprak hij, 'neem deze eerste vruchten van uw oogst.' Glunderend antwoordde de meester: 'Dit zijn verdraaid heel mooie vijgen.' En hij zei tot zijn slaaf: 'Agathopous, neem deze vijgen en bewaar ze voor me. Na mijn bad en lunch mag je mij de vruchten aanreiken.' Op hetzelfde moment kwam Aesopus aan. Hij kwam terug van zijn werk op het land en wilde zijn dagelijkse lunch ophalen. Agathopous, die net de vijgen had gekregen, had zo veel trek dat hij er één of twee van opat. Aan een van zijn medeslaven zei hij: 'Ik zou al die vijgen wel op willen eten, maar ik ben bang.'¹ De slaaf zag zijn innerlijke strijd en zei:

‘Vriend, ik weet waaraan jij zit te denken: je wil de vijgen opeten.’ ‘Verdorie, hoe weet jij dat?’ vroeg Agathopous. De medeslaaf sprak: ‘Dat leid ik af uit de manier waarom je kijkt.’ ‘Zeg me dan hoe we volgens jou die vijgen met ons tweeën kunnen opeten.’ [...] Maar Agathopous zei: ‘Dat lijkt me geen goed plan. Als de meester zijn vijgen opeist en wij die niet kunnen geven, wat zal er dan gebeuren?’ Waarop de ander antwoordde: ‘Dan zeg je de meester dat Aesopus de voorraadkamer op het goede moment open aantrof. Dat hij erin is gesprongen en de vijgen heeft opgegeten. Aesopus kan toch niet spreken. Hij zal gestraft worden en jij zal je verlangens kunnen bevredigen.’ Na dit gesprek gingen ze rond de vijgen zitten en aten ze allemaal op. ‘Die arme Aesopus. Hij is echt lelijk. Een goed pak slaag is al wat hij verdient,’ zo spraken ze. ‘Laten we het over één ding met elkaar eens zijn. Telkens als er iets breekt, verloren gaat of wordt omgegooid, zeggen wij dat Aesopus het heeft gedaan. Zo zullen wij altijd de dans ontspringen!’ En ze verorberden de vijgen.

[3] De meester had erg veel zin in de vijgen. Op zijn vaste uur, na het bad en de lunch eiste hij de vruchten op. ‘Agathopous, geef me de vijgen!’ riep hij. Agathopous riep: ‘Hermas, breng de vijgen!’ De meester begreep dat hij voor de gek werd gehouden en werd boos. Toen hij te horen kreeg dat Aesopus de vijgen had opgegeten, zei hij: ‘Iemand moet Aesopus roepen.’ Aesopus kwam ter plaatse en de meester sprak hem toe: ‘Zeg op, vervloekte kerel, minacht jij me zo dat je het aandurft de proviandkamer binnen te dringen en de vijgen op te eten die voor mij klaar lagen?’ Aesopus hoorde dit alles, maar kon niet spreken, omdat zijn tong in de weg zat. Door hun houding doorzag hij de medeslaven die hem beschuldigden en hij begreep dat hij afgeranseld zou worden. Hij viel neer voor de knieën van zijn meester en smeekte hem nog even te wachten. De meester gaf toe. Aesopus zag een maatbeker, nam die in zijn handen en vroeg gebarend om lauw water. Hij zette de beker in het midden, dronk eruit, legde de vingers in de mond, maakte zichzelf misselijk en spuwde het lauwe water uit dat hij had gedronken. Hij had immers helemaal niets gegeten. Zo gaf hij scherpzinnig het bewijs van zijn onschuld. Nu vroeg hij zijn medeslaven hetzelfde te doen. Zo zou duidelijk worden wie de vijgen had opgegeten. De meester was vol bewondering over de listige oplossing en hij gaf de andere slaven opdracht te drinken en dan te braken. Ze zeiden tegen elkaar: ‘Hermas, wat moeten we nu doen?’ – ‘Laten we drinken, maar de vingers niet diep in de mond steken, alleen

aan de zijkant.’ Maar terwijl ze het lauwe water dronken, zetten de vijgen de gal in werking en kwamen ze naar boven. Op het ogenblik dat ze hun vingers inbrachten, sprongen de vijgen eruit. En de meester sprak: ‘Zie hoe jullie deze man die niet kan spreken valselijk hebben beschuldigd. Kleed ze uit!’ Ze werden afgeranseld en begrepen dat wie een put graaft voor een ander er zelf in valt.

Aesopus en de priesteres van Isis

[4] Zo werden ze dus gestraft voor hun machinaties tegen de man die niet spreken kon. {*De daaropvolgende dag nam de meester plaats op een os-senwagen en keerde weer terug naar*} de stad. Terwijl Aesopus op het veld aan het graven was, was een priesteres van Isis van de publieke weg afgedwaald en op de akkers beland waar Aesopus aan het spitten was. Zij zag dat hij flink zwoegde tijdens het werk, maar kende zijn situatie niet. Dus sprak ze: ‘Beste man, als jij over het vermogen beschikt om medelijden te hebben met mensen, toon mij dan de weg die naar de stad leidt. Ik ben verdwaald.’ Aesopus keerde zich om en zag een menselijke figuur die duidelijk de eretekenen van een godheid droeg. Godvrezend als hij was, ging hij meteen op de grond liggen en met gebaren en tekens maakte hij duidelijk: ‘Waarom bent u van de publieke weg afgedwaald en op dit domein aanbeland?’ Meteen begreep ze dat hij wel kon horen, maar niet kon spreken. Dus sprak ze hem toe met gebaren en woorden. ‘Ik ken deze streek helemaal niet. Zoals je kan zien, ben ik een priesteres. In mijn onwetendheid vraag ik je om hulp, want ik ben verdwaald. Toon me de weg.’ Aesopus pakte het houweel waarmee hij aan het graven was, nam de vrouw bij de hand en leidde haar naar een struik. Hij nam brood en olijven uit zijn mandje, sneed een bosje wild kruid af en gaf het aan haar. Met veel aandrang verzocht hij haar het voedsel aan te nemen. En ze nam het aan. Toen bracht hij haar naar een bron met water en vroeg met gebaren of ze ook van deze bron wat wilde. Zo kreeg zij voedsel en drank van Aesopus en ze wenste hem al het beste. Nu vroeg en gebaarde ze hem om haar nog een laatste gunst te bewijzen en de weg te tonen. Daarop bracht hij haar naar de publieke weg, bestemd voor karren. Daarna trok hij zich terug en concentreerde zich weer op zijn werk.

[5] De Isispriesteres was inmiddels weer op de juiste weg. Ze dacht